

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра спортивного туризму

**Скабара Р. М.
Основні типи країн світу**

Лекція з навчальної дисципліни
„ТУРИСТИЧНЕ КРАЇНОЗНАВСТВО”
галузь знань 24 Сфера обслуговування
спеціальність 242 Туризм

© Скабара Р.М., 2020
© Львівський державний університет фізичної
культури ім. І.Боберського, 2020

Львів – 2020

ПЛАН

1. Поняття про систематику, класифікацію та типологію.
2. Найбільш загальні групи країн: незалежні країни (держави), залежні країни.
3. Типологія за ступенем розвитку людського суспільства та за способом ведення господарства.
4. Типологія за рівнем соціально-економічного розвитку.
5. Розробки українських вчених в сфері типології країн світу.
Україноцентричний підхід до типології країн світу.

1. Поняття про систематику, класифікацію та типологію

Типологія групує країни світу, відображає підсумки їх соціально-економічного розвитку, зумовленого різними і неоднаковими темпами розвитку суспільств.

Типологія країн має і практичне значення. Так, наприклад, ООН для надання фінансової і гуманітарної допомоги виділяє групу найменш розвинених країн світу. В Україні відомими є типології, розроблені російськими географами, зокрема В.Вольським (1990 р.). В роки незалежності з'явилися публікації українських географів. Відомими є роботи Ю.Грицака, І.Дітчюка та ін., присвячені дослідженню цих питань.

У науковій літературі існують різні варіанти типології країн світу, які розрізняються теоретико-методичними підходами, критеріями, призначенням і т.д. Типологію країн світу можна проводити за різними критеріями. Це може бути типологія як за однією ознакою, так і за їх сукупністю. Критеріями типології можуть бути: географічне положення, форма правління, адміністративно-територіальний устрій, розміри території, чисельність населення, величина і структура природно-ресурсного потенціалу, ВВП на одного жителя, рівень гуманітарного розвитку і т.д.

Існує типологія за ступенем розвитку суспільства, коли виділяються доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні країни. До першої групи

входять країни Азії, Африки та Латинської Америки, в яких переважають доіндустріальні елементи виробництва. До другої – країни із розвинутою видобувною і важкою промисловістю, у т.ч. більшість постсоціалістичних. Постіндустріальні – це економічно високорозвинені країни, де значна частка працездатного населення зайнята у сфері послуг та у найновіших галузях економіки. До них належать зокрема США, Великобританія, Німеччина, Японія та ін.

Розрізняють також країни світу за способом ведення економіки. Тут виділяють країни з ринковою економікою, з перехідною економікою та плановою централізованою економікою. До першої групи відносяться економічно розвинені країни та частина країн, що розвиваються. До другої – інші країни, що розвиваються та частина постсоціалістичних країн, зокрема Україна, Росія, Румунія, Болгарія і ін. Третя група – це так звані соціалістичні країни, як-от: КНДР, Куба, Китай, В'єтнам.

Оригінальний поділ запропонував відомий швейцарський політолог українського походження Б.Гаврилишин. Він радить розглядати три компоненти суспільного ладу: цінності, політичне правління, економічну систему.

У першому компоненті виділяються три прототипи: 1а) індивідуалістсько-колективістські; 1б) групово-кооперативні; 1в) егалітарно-колективістські. У другому: 2а) противага (боротьба за владу); 2б) колегіальність (співпраця при владі); 2в) унітарність (диктатура). До третього компонента належать: 3а) вільне підприємництво; 3б) узгоджене вільне підприємництво; 3в) адміністративно-командна система.

Поєднання трьох прототипів формує окремий тип країни. Наприклад поєднання прототипів 1а, 2а і 3а дає певний тип країни, найбільш презентативним представником якого є США. Поєднання прототипів 1в, 2в і 3в утворює тип таких країн, як Куба.

Згідно з класифікацією ООН, країни світу об'єднуються у такі типи: розвинені країни, країни, що розвиваються, залежні території.

До розвинених належать західноєвропейські країни, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія, ПАР, Ізраїль. Країни, що розвиваються – це азіатські, африканські, латино-американські та океанійські держави. Віднедавна сюди включено і колишні соціалістичні країни. Проте у найближчі роки, очевидно, деякі з них будуть переведені до групи розвинених країн. Передусім це Чехія, Угорщина, Польща.

У науковій літературі зроблено чимало спроб створення універсальної типології. Детальна типологія капіталістичних країн і країн, що розвиваються розроблена в працях В.Вольського. Згідно з цією типологією, всі країни світу за їх місцем у світовій економіці та рівнем соціально-економічного розвитку можна поділити на три групи: високорозвинені країни, середнього рівня розвитку і економічно слаборозвинені країни. У кожній з цих груп виділяють типи і підтипи країн.

В.М.Болотін і В.Л.Шейніс розробили типологію країн, що розвиваються і територій, де виділили три ешелони країн – верхній, проміжний і нижній і сім груп країн – від середнього рівня розвитку до найменш розвинених країн.

В.С.Тікунов і А.С.Фетісов запропонували методіку багатовимірного статистичного аналізу на основі одинадцяти критеріїв і виділили сім груп країн: з дуже високим, високим, перехідним між високим і середнім, середнім, перехідним між середнім і низьким, дуже низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

Український географ Ю.Грицак серед країн, що розвиваються виділяє: країн з високим прибутком (нові індустріальні, нафтоекспортери, багаті острови), з середнім прибутком, найменш розвинені.

Із здобуттям у 1991 р. Україною незалежності визначився так званий україноцентричний підхід до типології країн світу (Шаблій, 1994). Згідно з ним у світі виділяються три групи країн: країни-сусіди України; великі країни світу, стосунки з якими у соціально-економічній та політичній сферах є надзвичайно важливими для України; країни світу з значною українською діаспорою. **Перша група** – це Молдова, Румунія, Угорщина, Словаччина,

Польща, Білорусь та Росія. Враховуючи надчорноморське геополітичне розташування, важливе значення для України мають сусіди з боку Чорного моря – Болгарія, Туреччина та Грузія. **До другої групи належать** Німеччина, США, Великобританія, Франція, Китай, Японія та Індія. **Третя включає** Канаду, Казахстан, Сербія і Чорногорія, Бразилія, Аргентина та Австралія. Деякі країни за рядом своїх ознак можуть входити одночасно до всіх трьох груп.

Важливе значення відіграє **географічно-країнознавча типологія країн**, в якій основна увага надається культурно-географічній спільності країн, а також їх географічній компактності. У цьому плані оригінальною вважається типологія країн Європи, запропонована І.Дітчунком (1993 р.). Він виділяє чотири регіони країн у Європі: Північна Європа, Середня Європа, Південна Європа, Східна Європа. Істотним позитивним моментом такої типології є виділення Середньої Європи. Проте важко погодитися з відсутністю на найвищому ієрархічному рівні членування Західної Європи, а також з віднесенням до Східної Європи лише Росії.

На початку 90-х років зміни, які відбулися на політичній карті світу, викликали потребу уточнити попередні типології. Так, у багатьох офіційних документах міжнародних організацій постсоціалістичні країни і ті, що називають себе соціалістичними, стали виділяти в окремі групи. Характерно, що деякі країни з низьким рівнем соціально-економічного розвитку (В'єтнам, деякі республіки колишньої Югославії) заявили про бажання отримати статус країн, що розвиваються.

В українській соціально-економічній географії все ще зберігається традиційний підхід до типології країн світу. Зокрема, зараз він дещо трансформувався і має ряд варіантів. Згідно з одним, який враховує рівень і характер соціально-економічного розвитку, місце у світовому господарстві країни світу поділяють на чотири групи: економічно високорозвинені країни, країни, що йдуть шляхом ринкових перетворень, країни планової економіки,

т.зв. соціалістичні, країни, що розвиваються. У кожному типі виділяються декілька підтипів країн.

До групи економічно високорозвинених країн належать США, Канада, країни Західної Європи, Австралія, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Ізраїль. Вони займають 24% території земної суші, де проживає 15% населення світу.

Для економічно високорозвинених країн характерний дуже високий рівень концентрації економічного, технологічного і наукового потенціалів, а також найвищі показники рівня соціально-економічного розвитку. На початку двадцять першого століття ці країни зосереджували 74% ВВП світу, а ВВП на одного жителя становив 20 тис. доларів, що майже у п'ять разів перевищує аналогічний середній світовий показник. Вони характеризуються високим рівнем добробуту населення і високим ступенем його соціального захисту.

Галузева структура ВВП економічно високорозвинених країн характеризується швидкими темпами зростання частки сфери послуг. Частка зайнятих у сфері послуг перевищує 50%. Особливо швидко зростає частка зайнятих у фінансових послугах, освіті, охороні здоров'я, соціальному забезпеченні. Важливого значення у цих країнах набувають ділові послуги – інженерно-консультативні, маркетингові, технічне обслуговування та ін.

Головними економічно високорозвиненими країнами світу є США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Канада. На ці країни припадає половина світового ВВП і промислового виробництва. Наймогутніша країна світу – США. Її питома вага у сумарному ВВП великої сімки становить 40%. Країна займає вагомі позиції на світовому ринку товарів, послуг і капіталів. США є головним світовим експортером усіх видів науково-технічних знань. США – лідер на світовому ринку наукомісткої продукції – робототехніки, гнучких автоматизованих систем, нових матеріалів, біотехнологій тощо.

За головними макроекономічними показниками другою за значенням країною світу є Японія, яка особливо великих успіхів досягла у створенні

найновішої техніки і технології. До 70-х років минулого століття вона була найбільшим у світі імпортером чужих ліцензій. Сьогодні Японія перетворилася на важливого експортера наукомісткої продукції і науково-технічних знань.

У малих економічно високорозвинених країнах Західної Європи проживає понад 7% населення і створюється близько 8% ВВП економічно високорозвинених країн світу. ВВП на одного жителя становить 80% рівня США. Ряд цих країн не володіють мінерально-сировинними ресурсами і тому здавна орієнтують свою економіку на активну участь у міжнародному географічному поділі праці. Провідне місце в економіці цих країн займають галузі середнього технологічного рівня, які працюють на зовнішній ринок. Ці країни володіють вузьким внутрішнім ринком, тому експорт більшості таких країн становить значну частину виробленої продукції. Так, наприклад, Швейцарія відправляє на світовий ринок понад 90% годинників, які виробляються в країні.

В окремих країнах цієї групи дуже добре розвинені банківська справа, туризм, надання іншим країнам торгового флоту та інших послуг, що приносить значний національний дохід. Такі країни як Швейцарія, Люксембург, Ліхтенштейн виконують функції країн-банкирів. У Цюриху знаходиться найбільший банківський центр світу.

Країни переселенського типу – Австралія, Нова Зеландія, Південно-Африканська Республіка, Ізраїль. Ці країни об'єднані спільністю історико-географічного розвитку. У минулому перші три були колоніями Великобританії, які потім увійшли до складу Співдружності.

Ці країни мають значні території з невеликою кількістю населення. Переважна більшість населення цих країн – це вихідці з Європи. Їх частка у створенні ВВП економічно високорозвинених країн становить 3%, а ВВП на одного жителя – 70% рівня США. Для економіки цих країн (крім Ізраїлю) характерний розвиток сировинних галузей експортної орієнтації.

До групи країн з середнім рівнем економічного розвитку належать Ірландія, Іспанія, Португалія, Греція. У цих країнах проживає 8% населення і

створюється 3,8% ВВП економічно високорозвинених країн. ВВП на одного жителя становить 50% від рівня США. Головна особливість цих країн – фінансова і технологічна залежність від економічно високорозвинених країн. У минулому деякі з них (Іспанія, Португалія) відігравали велику роль у світовому господарстві.

До групи країн, що йдуть шляхом ринкових перетворень, належать незалежні країни колишнього Радянського Союзу, а також країни Центральної (Польща, Чехія, Словаччина і Угорщина), Південно-Східної (Румунія, Болгарія, Сербія і Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Словенія, Македонія, Хорватія, Албанія) Європи, які стали на шлях розвитку ринкової економіки. Ці країни займають 18% території земної суші, тут проживає 7,5% населення світу. На початку 90-х років частка цих країн у створенні ВВП світу становила 3,5%.

До групи країн з плановою економікою належать Китайська Народна Республіка, Корейська Народна-Демократична Республіка, Соціалістична Республіка В'єтнам і Республіка Куба. Соціалістичні країни займають 7,8% території земної суші, де проживає 25% населення світу. На початку 90-х років частка цих країн у створенні ВВП світу становила 2,5%.

Господарська діяльність більшості країн, що розвиваються безпосередньо залежить від природних умов і ресурсів. Природно-ресурсний потенціал має велике значення для соціально-економічного розвитку цих країн і сьогодні і в майбутньому. Саме на цю групу країн припадає половина мінерально-сировинних ресурсів світу, зокрема основна частина енергетичних ресурсів. На початку 90-х років частка країн, що розвиваються у створенні ВВП світу становила 20%. Більша частина економічного потенціалу країн, що розвиваються зосереджена в Азії – 64,2%, а найменша – в Африці – 7,5%.

Країни, що розвиваються характеризуються багатоукладною структурою економіки. В умовах колоніальної залежності продуктивні сили цих країн набули певну інертність, яка виявилася бар'єром на шляху їх сучасного економічного розвитку. У більшості країн поєднуються доіндустріальні, індустріальні і сучасні продуктивні сили, пов'язані з НТР.

Галузева структура господарства країн, що розвиваються має аграрно-сировинний характер. У структурі ВВП цих країн переважає сільське господарство. У цьому найменш розвиненому секторі економіки зайнята основна частина населення.

Термін **нові індустріальні країни** з'явився в середині 70-х років минулого століття. Спочатку так називали Республіку Корею, Тайвань, Гонконг і Сингапур. Цю групу часто називали ще драконами або НІК першої хвилі. За короткий проміжок часу вони посіли важливе місце в міжнародному географічному поділі праці. У 80-і роки ця група країн поповнилася новими – Бразилією, Мексикою, Аргентиною та Індією. З часом до НІК почали відносити Туреччину, Малайзію, Індонезію і Таїланд, які називали НІК другої хвилі. Південну Корею і Туреччину все частіше відносять до економічно розвинених країн. НІК відзначаються швидкими змінами у структурі економіки, високими темпами зростання ВВП і експорту промислової продукції. За головними макроекономічними показниками очолюють НІК чотири країни: Республіка Корея, Тайвань, Гонконг і Сингапур. Темпи зростання їх економіки в останнє десятиліття були найвищими у світі – 9-10%.

До групи країн-експортерів нафти з високими доходами входять Бруней, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, Лівія. Ці країни займають 9,8% території країн, що розвиваються, де проживає 27,8% населення. Вони характеризуються високими темпами економічного розвитку, моногалузевою структурою ВВП і експорту, а також великою залежністю від світового ринку.

Ці країни відіграють надзвичайно велику роль у глобальних паливно-енергетичних проблемах світу. Економічний розвиток цих країн дуже тісно пов'язаний з територіальною локалізацією нафтових ресурсів. У галузевій структурі промисловості провідне місце займає нафтовидобувна промисловість. Великі поклади нафти у цих країнах визначають галузеву структуру, як видобувної, так і обробної промисловості. Основна частина ВВП у цих країнах створюється за рахунок продажу нафти на світовому ринку. І хоч ці країни вже

стали на шлях індустріалізації, проте вони ще не достатньо використовують свій значний експортний потенціал для розвитку капітало- і наукомісткої обробної промисловості. Ці країни характеризуються високим рівнем соціально-економічного розвитку.

Малі острівні країни з високими доходами: Антигуа і Барбуда, Багами, Барбадос, Бермуди, Бахрейн, Сейшели. В економіці цих країн провідне місце займає сфера послуг, зокрема банківський бізнес і туризм. Сфера послуг є важливою складовою частиною формування ВВП і зайнятості населення. ВВП на одного жителя у цих країнах коливається від 6 тис. до 12 тис. дол. У таких країнах, як Антигуа і Барбуда, Сейшели, третя частина населення зв'язана з обслуговуванням іноземного туризму. Доходи від туризму у цих країнах дають основну частину їх ВВП. Багами, Барбадос, Бермуди і Бахрейн у географічному поділі праці виконують функції міжнародних фінансових центрів. За кількістю філіалів зарубіжних банків вони конкурують з Лондоном, Парижем і Цюрихом. Наприклад, на Багамах розташовано 350 філіалів зарубіжних банків.

Основна частина населення країн, що входять до **групи країн середніх можливостей**, зайнята в сільському господарстві. У більшості таких країн промисловість представлена в основному переробкою продукції сільського господарства і гіничовидобувної промисловістю. У структурі промисловості гіничовидобувна промисловість різко переважає над обробною. Більшість цих країн мають значний потенціал для дальшого економічного розвитку. Проте їх внутрішні ресурси недостатні і вони змушені залучати фінансові ресурси з економічно високорозвинених країн, що призводить до зростання заборгованості.

Найменш розвинені країни займають 29% території, тут проживає 13% населення країн, що розвиваються. Офіційно в статистиці ООН ця група країн була виділена у 1971 р. Згідно з класифікацією ООН, до групи НРК були віднесені країни, які характеризувалися трьома соціально-економічними критеріями: ВВП на одного жителя не перевищував 100 дол, питома вага обробної промисловості у створенні ВВП була меншою 10%, частка

письменних серед дорослого населення – меншою 20%. На початку 70-х років, згідно з цими критеріями, в групу найменш розвинених країн увійшло 25 країн. Наприкінці 80-х років їх кількість зросла до 42. Статус найменш розвинутої країни давав можливість цим країнам одержувати від міжнародного співтовариства допомогу для розвитку економіки.

Проблеми, які стоять на шляху розвитку НРК, перевищують можливості цих країн їх самостійно розв'язати. Особливу тривогу викликає збільшення кількості цих країн. У 1991 р. ООН розробила нові критерії визначення НРК. Згідно з цими критеріями, до НРК було включено ще п'ять країн – ДР Конго, Замбію, Камбоджу, Мадагаскар і Соломонові острови, а Ботсвану було запропоновано виключити зі списку.

Рекомендована література

Основна:

1. Основи туризмознавства. Практикум. / Устименко Л.М., Булгакова Н.В. К.: Вид-во Ліра К, 2018. – 80 с.
2. Стафійчук В. І. Туристичне країнознавство: навч. посіб. / В.І.Стафійчук, О. Ю. Малиновська. – Херсон: ОЛДІ-Плюс, 2016.– 808 с.
3. Туристичне країнознавство: підручник / А. Ю.Парфіненко, В. І.Сідоров, О. О.Любіцева.— 2-ге вид., переробл. і доповн. К.: Знання, 2015.— 551 с.
4. Туристське країнознавство: Прогр. та навч.-метод. матеріали навч. дисципл. для студ. 2-го курсу з напр. підг. «Туризм» / Харк. держ. акад. культури ; розробн. : Н.В. Шумлянська. Харків : ХДАК, 2017. — 43с.
5. Туристичне країнознавство. Практикум. / Устименко Л.М., Булгакова Н.В. К.: Вид-во Ліра К, 2018. – 46 с.

Допоміжна:

1. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму. Навчальний посібник. – К.: Алтапрес, 2008. – 436 с.
2. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД і Балтії : навч. посібник. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – 308 с.
3. Дорошко М.С. Країнознавство. Країни СНД, Європи і Північної Америки : навч. посібник / М.С. Дорошко. – Київ : Ніка-Центр, 2009. – 310 с.
4. Дорошко М.С. Країнознавство: країни пострадянського простору, Європи і Північної Америки : навч. посібник / М.С. Дорошко. – Київ : Київ. ун-т, 2012. – 312 с.
5. Ігнат'єв П.М. Країнознавство країн Азії : навч. Посібник. – Чернівці : Книги-XXI, 2006. – 423 с.

6. Скабара Р. М. Схема туристично-країнознавчої характеристики : лекція / Скабара Р. М. - Львів, 2018. - 15 с.
7. Скабара Р. М. Міжнародний туризм : плани семінарських занять і методичні рекомендації для студентів III курсу факультету ФР і ОФК ЛДІФК спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів : ПЛ ЦПД, 2006. – 14 с.
8. Скабара Р. М. Організація транспортних подорожей : програма, залікові вимоги та методичні рекомендації для студентів III курсу факультету ФР і ОФК Львівського державного інституту фізкультури, спеціальності “Туризм”. – Львів: ПЛ ЦПД, 2006. – 12 с.
9. Скабара Р. М. Рекреаційна географія : плани семінарських занять і методичні рекомендації для студентів I курсу факультету ФР і ОФК ЛДІФК спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів: ПЛ ЦПД, 2006. – 12 с.
10. Скабара Р. М. Туристичні ресурси України : програма, плани семінарських занять та методичні рекомендації для студентів першого курсу факультету ФР і ОФК Львівського державного інституту фізкультури спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів: ПЛ ЦПД, 2006. – 14 с.
11. Скабара Р. М. Туристське країнознавство : програма, плани семінарських занять та методичні рекомендації для студентів третього курсу факультету ФР і ОФК Львівського державного інституту фізкультури спеціальності “Туризм” (кредитно-модульна система організації навчання). – Львів : ПЛ ЦПД, 2006. – 16 с.
12. Худоба В. В. Безпека туристичних подорожей : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 12 с.
13. Худоба В. В. Нормативні документи в туристичній діяльності : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 10 с.
14. Худоба В. В. Професійна діяльність в туристичній галузі : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 15 с.
15. Худоба В. В. Форми та види туристичної діяльності : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 15 с.
16. Integration of Partial Least Squares Path Modeling for Sustainable Tourism Development / N. Pavlenchuk, S. Mekhovych, O. Bohoslavets, Y. Opanashchuk, V. Hotra, I. Gayvoronska // International Journal of Recent Technology and Engineering. – 2019. – Vol. 8, is. 2. – P. 4309–4312.